

ikke i pk. Holsten 13, men Holsten 12. At Eybens depeche s. 152, anm. 72 angives som nr. 47, forstår man, er en trykfejl; den har nr. 471.

Det vides, at dr. Nørregård har til hensigt at fortsætte sine studier over dansk udenrigspolitik for tiden efter 1824 og frem til 1848. Dansk historieforskning vil herved sikkert blive beriget med meget nyt materiale fra udenlandske arkiver. At det også er af stor værdi med en omhyggelig og nøjagtig gengivelse eller behandling af vort hjemlige kildestof, finder jeg det uforment yderligere at betone. — Vi har i dr. Nørregård en særdeles interesseret og flittig forsker og en skribent, hvis gode, jævne dansk falder behageligt i ens øren.

Holger Hjelholt.

Danske Voldsteder fra Oldtid til Middelalder. Vilh. la Cour og Hans Stiesdal. Tisted Amt. Nationalmuseet. København 1957. 349 sider.

»Hr. Skammel han bor sig i Nør i Ty, han er baade rig og kaad«. Saaledes begynder, og nok saa fredsommeligt, den berømte Folkeviser, der ender i Drab og Blod, forvoldt af en af Hr. Skammels 5 Sønner. »Fordi træder Ebbe Skammelsen saa mangen Sti vild«. Uvilkaarligt rinder dette middelalderlige Herregaardsdrama En i Hu, naar man staar overfor det af Vilh. la Cour og Hans Stiesdal, paa Nationalmuseets Vegne, udgivne monumentale Værk om Tisted Amts Voldsteder. Gaar man ud fra, hvad Forskerne synes at være enige om, at denne Vise bygger paa lokal tylandsk Tradition og at den tilhører vor ældre Middelalder, senest blevet til ved Midten af 14 Aarh., rejser det Spørgsmaal sig ganske naturligt: Hvor boede Hr. Skammel og hvordan? En gammel stedlig Tradition peger paa Gaarden Nordentoft i Sjørind Sogn. Men i Virkeligheden ved man intetsomhelst derom.

Og alligevel — for den, der gaar i Gang med dette digre og lærde Voldstedsværk, vil det ikke være nogen Skade til, om under Læsningen en dæmpet Klang fra Ebbe Skammelsønvisen toner i hans Sind. Det udvider Synsranden!

Det foreliggende Værk er det første Resultat af en planlagt, systematisk Gennemgang af samtlige Amters Voldsteder. Det er klart og enkelt opdelt. Efter et vejledende Forord, med Meddelelse ogsaa om Nationalmuseets Arbejde med vore Voldsteder fra 1870'erne — altsaa nu snart gennem 100 Aar — følger en Ind-

ledning, med Ræsonnementer og Betragtninger over det Udbytte, Undersøgelserne, Voldsted for Voldsted, har bragt for Dagen. Dette, Værkets dominerende Afsnit, er rigt forsynet med Billedstof, først og fremmest Opmaalinger, Fladenivellement, af de enkelte Voldsteder, men desuden forsynet med Gengivelser af ældre Opmaalinger, af Kort og Fotografier.

Medens Teksten skyldes Vilh. la Cour, der her har nedlagt sine Erfaringer om Voldsteder og alt deres Væsen, har H. Stiesdal Æren for de smukke Luftfotografier og ikke mindst for Opmaalingerne, der tør siges at være i Særklasse og da ogsaa er blevet højt værdsat i faglige Kredse i Udlandet. At Værket afsluttes med et Resumé paa et Verdenssprog, her Engelsk, er en god og priselig Ting.

I Hovedafsnittet behandles 2 Voldsteder fra Oldtiden, kollektive Tilflugtsborge, og 23 middelalderlige Storgaarde. Naar jeg her benytter Benævnelsen Storgaarde, er det, fordi der blandt de behandlede Voldsteder er nogle, der i kortere eller længere Tid har været kongelige. Desværre har man maattet opgive at faa noget ud af 4 udviskede Voldsteder, deriblandt Nordentofts. At der har været andre, nu helt forsvundne, er naturligvis ikke udelukket. Et enkelt har dog kunnet paavises og medregner man dette, bliver det samlede Antal kendte middelalderlige Voldsteder 24, hvortil altsaa kommer de 4 saa godt som ukendte. Værket lægger ikke Skjul paa, at de befæstede Storgaarde, Borge, kun kan have udgjort en Brøkdæl, skønmæssigt beregnet, 25—30 pct. af de 75—100 Adelsgaarde der kan antages at have været i Amtet. Men det er aabenbart Storfolk, der har holdt til her — Mænd og Kvinder af Slægterne Gyldenstjerne, Høg, Banner, Glob, Lange og Krabbe. For øvrigt er det ganske interessant, at de befæstede Storgaarde saa godt som alle ligger isoleret, fjærnt fra Landsbyer og har været Særbrudsgaarde, modsat Landsbyhovedgaarde. Kun ganske enkelte Voldsteder som »Gravene ved Alsted« synes at have været knyttet nær til en Landsby.

Rent agrarmæssigt set, har Amtets 2 Landomraader, Ty og Mors, megen god Jord. Og bortset fra de vestligste og nordligste svagt befolkede Dele af Ty ud mod Havet ligger de kendte Voldsteder ret jævnt fordelt, i visse Tilfælde dog saa nær hinanden, at en Ejer nok har kunnet generes af ildesindede Naboer.

Hvad Ejerne angaar, er til Behandlingen af hvert Voldsted knyttet en vidtløftig Omtale af dem, saa langt de nu kan følges tilbage og helt frem mod Reformationstiden. Vidtløftigheden kunde synes mindre nødvendig. Thi kun i ganske enkelte Tilfælde har et Voldsteds Tilblivelse kunnet bringes i Forbindelse

med en bestemt Ejer. Alligevel — Omtalen af de skiftende Storgaardsbesiddere har, foruden lokal personal- og godshistorisk Interesse, tillige en almenhistorisk. De urolige Forhold under Holstenervældet og i Valdemar Atterdags Tid afslører adskilligt om disse Ridderses og Væbneres, rent ud sagt, saare egoistiske politiske Standpunkttagen. Ogsaa denne Konges og hans Datters Godsreduktioner kastes der Lys over. Alt i alt bliver da Ejerbeskrivelserne en ganske vist uventet, men ikke destomindre paa-skønnelsesværdig Tilgift til Voldstedsværket.

Et politisk interessant Problem knytter sig her, som forøvrigt overalt i det danske Rige, til de kongelige Borge, der baade var administrative Centre og militære Støttepunkter — Rigsfæstninger, modsat de adelige Privatfæstninger. At Sjørrind i al Fald i 12 Aarh. har været Kronens og at det har været et kongeligt Anlæg synes givet. Senere hen, men uvist naar, har Hillerslevhus afløst Sjørrind, ogsaa den formentlig et kongeligt Anlæg. Dens beskedne militære Værdi har imidlertid senere i Middelalderen, efter de store Vanskeligheder med de adelige Sædegaardsejere, medført, at Kongemagten ønskede sig stærkere befæstede Gaarde som Rigsfæstninger, og nu 2, til at passe paa Ty og Mors. Let forstaaeligt var det Valdemar Atterdag, der her skred til Handling og i Slutningen af sin Regeringstid først lod anlægge Torp og senere, 1367, erhvervede det endnu stærkere Ørum, der forblev i Kronens Besiddelse Resten af Middelalderen. Alle her nævnte Rigsfæstninger laa i Ty og først op i 15 Aarh. fik ogsaa Mors sit administrative og militære Centrum for Statsmagten i Gaarden Lund. At en Rigsfæstning som Sjørrind har virket forbilledligt for Herremændenes Borgbyggeri er i høj Grad sandsynliggjort. Men forøvrigt er det mærkeligt, at Statsmagten hele Middelalderen igennem overhovedet ikke tænkte paa i disse fjærne Egne at bygge en eneste virkelig fast, stenbygget Borg — ja! end ikke den fanatiske Borgbygger Valdemar Atterdag, som man skulde synes nok kunde have haft Brug for det.

De behandlede 23 Voldsteder er naaet ned til vor Tid i højst forskellig Bevaringstilstand, intet dog saa medtaget, at dets oprindelige Skikkelse og Form ikke lader sig erkende, i al Fald i sine Hovedtræk. Til de anseligste kan, foruden Tilflugtsborgene Færgesborg og Madstedborg, regnes Aagaard, Torp, Sjørrind, Søgaard, Ørum og Skarreborg. Slige store, ærefrygtindgydende Voldsteder behøver dog i og for sig ikke at være de allerinteressanteste. Andre, mindre anselige kan meget vel i saa Henseende maale sig med de mere storladne. Thi det, der ved alle Voldstedsstudier

har en principiel Betydning, er det vigtige Spørgsmaal: Naar er paagældende Voldsted blevet til? Tilblivelsestiden er jo vejledende for Kendskabet til den almindelige Udvikling ogsaa indenfor denne Monumentgruppe. Men derved kommer man ind paa, som ogsaa dette Voldstedværk gør det, at hæfte sig ved Typerne og efterspore deres historiske Rækkefølge. Ganske vist opnaar man ikke altid ad denne Vej nogen absolut Garanti for en nojagtig Datering af det enkelte Voldsted. En Type kan nemlig tænkes at holde sig ret længe i Brug, efter at andre Former for Voldsteder er taget op. Atter en Vanskelighed er, at skriftlige Kilder, et Gaardnavns Nævneelse eller en Ejers, ingenlunde behøver at gaa saa langt tilbage i Tid som selve Voldstedet kan formodes at gøre. Hviler saaledes Tidsangivelser ogsaa i dette omhyggelige Værk undertiden paa noget usikker Grund, er der dog opnaaet en ikke ringe Fasthed og Tilforladelighed i Dateringsresultater, der vil virke vejledende under fremtidige Voldstedstudier. Og her ligger det særligt nær at tænke paa det alt igangsatte Arbejde med Hjørring Amts Voldsteder.

Men nu Voldstederne selv!

Allerede Valget af Beliggenhed er interessant, baade m. H. til Trafikforbindelser og Terrainforhold. Hvad de sidste angaar er Voldstederne ofte lavt placeret i Sø, Kær eller Sump. Undertiden spores dog ogsaa Tendens til høj Beliggenhed. Men uanset Beliggenheden af den saakaldte «faste Gaard», har den krævet Jord- og Vandbygningsarbejder, der rent ingeniørmæssigt kan imponere. Og hvad har de ikke kostet af Arbejdskraft! Man sender en medfølelse Tanke til de arme Fæstebønder.

Den rette Opfattelse af disse gamle Storgaarde som Fæstninger — og af deres Bebyggelse — hænger selvsagt nøje sammen med de Typer, Voldstederne repræsenterede. Saa lidt i Tisted Amt som andetsteds er imidlertid Voldsteder af samme Type ens. En Type kan varieres ikke saa lidt. Værket regner derfor med Hovedtyper og Varianter af dem. Kun eet Voldsted, Skarreborgs, har ikke kunnet passes ind i det opstillede Skema. Det er noget for sig selv. De 3 Hovedtyper, Værket arbejder med, er følgende: Det enkle Motteanlæg, talrigt repræsenteret med hele 10 Voldsteder. Anlægget er her indskrænket til en lille af Grav omgivet taarnbærende toppet Høj. Denne Hovedtype er opstaaet i Vesteuropa i Tilslutning til Feudalvæsenet, slog igennem i Frankrig ved Overgangen til 11 Aarh. og blev fra 1066 almindelig ogsaa i England. Ved Aar 1100 menes den at være naaet til Danmark, med eller uden et særligt Bolig- og Staldomraade, Beiley

(Gaard). Denne Hovedtype kan tænkes at have holdt sig i Brug helt ind i den store Borgbygningsperiode fra Midten af 13 til Midten af 14 Aarh. Og der er Dobbeltvoldstederne, hvoraf der findes 5. De repræsenterer imidlertid 2 Særtyper, en mere primitiv, Tvillingmotteanlægget, hvoraf der er paavist 2 og en formentlig yngre, en Kombination af Borg og Sædegaard, et Castrum-Curia Anlæg. Til dette hører Resten af denne Hovedtypes Voldsteder. Udenfor Hovedanlægget maa Stald- og Ladegaard søges. Endelig er der de saakaldte Herregaardspladser. Atter denne Gruppe er stærkt repræsenteret, med 10 Voldsteder. De er senmiddelalderlige, bestaar af en ret lav Banke, saa godt som kvadratiske og saa stor, at den kan rumme alle Gaardens Bygninger. Mulig dukker denne Hovedtype op i sidste Halvdel af 14 Aarh. Voldsteder af denne Hovedtype karakteriseres som ubefæstede Adelsgaarde, der er blevet indgravet og eventuelt voddækket. De peger frem mod eftermiddelalderlige Herregaardsanlæg.

Saa godt som hvert af de undersøgte Voldsteder rummer Gaader, der kun ved Spadens Hjælp vil kunne løses. Og vel er der baade her og der foretaget Gravninger, der har givet gode Oplysninger af forskellig Art. Men det siger sig selv, at først, naar de gennemføres systematisk, vil de kunne give de helt store Resultater. Og her er i Fremtiden nok at gøre for Nationalmuseet. Men billigt bliver det ikke! Endnu venter man længselsfuldt paa det Mæcenfond, der vil kunne sætte Fart i et saadant Foretagende.

Mangesidigt som et Voldstedsstudium er, er der dog 2 Problemer, egentlig 2 Sider af samme Sag, der især paakalder sig Opmærksomheden. Det er disse Storgaardes fortifikatoriske Værdi, og Bebyggelsens Karakter og Art mere eller mindre solid og modstandsdygtig mod Angreb.

Forsvarsforanstaltninger kan være af passiv eller aktiv Art. Til de første hører de Spærringer ved Vand, Sump og Mose, der ved mangen Storgaard isolerede den fra Omverdenen. Aktive var selve Borganlægget, d. v. s. selve Borgkærnen, med Grav og eventuelt Vold eller Volde, foruden Dæmninger eller Diger udenfor Grave. Vigtig var her Gravens Bredde og Dybde, Voldanlæggets Højde og Tykkelse. Et særligt Spørgsmaal er, i hvilket Omfang og hvor Pallisader har været anvendt. Som naturligt er, ofrer det foreliggende Værk megen Opmærksomhed paa alt dette. Men ogsaa paa de Bygninger, Voldstedet kan antages at have baaret. Paafaldende er, at Bygninger i Grundmur saa godt som ikke synes at have eksisteret. Helt fra Motteanlæggenes smaa Taarne

til Herregaardspladsens anselige Huse synes alt at have været bygget af Træ eller i Bindingsværk. Nogen større Tryghed under et muligt Angreb har sliq Byggemaade ikke kunnet give. Folkevisernes Stenstue, der dog gav et vist Værn, har man næppe kendt til i Ty og paa Mors. Senere Udgravninger vil dog muligvis kunne fastslaa deres Eksistens.

Naturligvis giver det enkelte Voldsteds saavel passive som aktive Forsvarsmidler en Forestilling om, hvad paagældende Storgaard var værd i Tilfælde af Angreb. Men alle blev de, som Aarene gik og Krigskunsten udviklede nye Methoder til Angreb og Forsvar, komplet forældede, og det mærkelige er, at der, som dette Voldstedsværk afslører, aldrig synes at have været Tale om fortifikatoriske Moderniseringer. Man har gladeligt og sorgløst ladet alt blive ved det gamle. Til slut blot følgende. Vil man have en helt klar Forstaaelse af disse Storgaardes Værdi som Fæstninger, da turde det være magtpaaliggende engang at faa undersøgt, hvorledes de forskellige Hovedtyper, da de første Gang tages i Brug, forholdt sig til Tidens Angrebs- og Forsvars-vaaben. Først da vil man kunne vurdere disse »faste Gaarde« rigtig! Her ligger en Opgave og den bør tages op!

Vil Voldbestanden i Tisted Amt helt svare til Landets øvrige Amters? Sikkert ikke! Der vil kunne vise sig andre Relationer mellem befæstede og ubefæstede Landsby- og Særbrudsgaarde og mellem Rigs- og Privatfæstninger. Ikke mindre afgørende er, at nye Hovedtyper kan tænkes at dukke op. Men naar engang i en noget fjærn Fremtid dette store, af Nationalmuseet igangsatte Værk vil foreligge afsluttet, da vil vor Middelalderhistorie være beriget med et vældigt nyt Forskningsstof. Det vil bygningsfortifikationshistorisk, overhovedet alsidigt kulturhistorisk, skænke os nye Indblik i Middelalderens, specielt Herremandsstandens Liv og Vilkaar.

Dette første Bind, hvor der er givet med gavmild Haand ud fra Arbejdet med det foreliggende Monumentstof, aftvinger Respekt. Ikke mindst bærer det Spor af Vilh. la Cours livslange Kærlighed til og Studier over vore middelalderlige Voldsteder, i dette Værk en anselig Gruppe af hine Tidens talstærke adelige Sædegaarde, hvis Beboere, Mænd og Kvinder, Folkeviserne har skildret saa levende.

Vilh. Lorenzen.